

سلجوقیان

(از طغرل تا سنجر)

جلد اول

مؤلفان

دکتر اکبر بهجت و صفری هیکل آبادی

۱۳۸۳

بهجت ، اکبر - هیكل آبادی ، صفری

سلجوقیان ، تاریخ سلاطین سلسله سلجوقیان / اکبر بهجت : صفری هیكل آبادی .

ISBN : 964-94534-7-4 دور های

تهبریز : همادز - ۱۳۸۴ .

ISBN : 964-94534-8-2 جلد اول

(۲۹۲ ص.)

۱ . الف : بهجت ، اکبر ، ب : هیكل آبادی ، صفری . تاریخ

۲ . تاریخ سلاطین سلسله سلجوقیان از زمان هفول تا سلطان سنجر .

کتابخانه ملی ایران

تهبریز - پل قاری - درب باغمیشه - بازارچه سماور سازان - پلاک ۱۳ - نشر همادز تلفن : ۵۲۴۱۱۴۸ - ۰۴۱۱

عنوان کتاب : سلجوقیان

مؤلفان : اکبر بهجت ، صفری هیكل آبادی

ناشر : همادز

چاپ : هما ۵۲۴۱۱۴۸ - ۰۴۱۱

نوبت چاپ : اول (بهار ۸۴)

قطع : وزیری / ۲۹۲ صفحه

شمارگان : ۱۰۰۰ جلد

ISBN : 964-94534-7-4

شابک دوره ای : ۴-۷-۹۴۵۳۴-۹۶۴

ISBN : 964-94534-8-2

شابک جلد اول : ۲-۸-۹۴۵۳۴-۹۶۴

کلیه حقوق این کتاب برای مؤلفان محفوظ است .

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار	۹
مقدمه	۱۱
فصل اول - بررسی پیشینه تاریخی و روندی از تحولات سیاسی سلجوقیان	
از آغاز تا پایان سلطنت طغرل اول	۱۳
موقعیت جغرافیای ترکان در منابع اسلامی	۱۵
سلجوقیان در آستانه حکومت بر ایران	۱۹
۱- وجه تسمیه و نژاد سلجوقیان	۱۹
۲- انگیزه مهاجرت و اسلام‌پذیری غزان سلجوقی	۲۱
۳- چالشهای سلجوقیان با دیگر اقوام در دستیابی به اقتدار	۲۳
۴- نبرد دندانقان و استقلال سیاسی سلجوقیان	۳۰
طغرل بنیانگذار سلطنت سلجوقیان در ایران	۳۳
ابراهیم ینال اولین مدعی حکومت در سلسله سلجوقیان	۳۴
بررسی روابط سیاسی طغرل با دولتهای داخلی و خارجی	۳۵
۱- غزنویان	۳۵
۲- خوارزمشاهیان	۳۷
۳- آل بویه	۳۹
۴- کاکویان	۴۲
۵- رودیان	۴۴
۶- مسافریان	۵۰
۷- شدادیان	۵۴
۸- شروانشاهیان	۵۸
۹- رومیان	۵۸
روابط سیاسی طغرل با دارالخلافه بغداد	۶۳
۱- روابط دیپلماسی طغرل با خلافت	۶۳
۲- شورش اول باسیری	۶۸

- ۳- شورش دوم بساسیری و خلع خلیفه عباسی از خلافت ۷۰
- ۴- وصلت طغرل با خاندان خلافت برای کسب مشروعیت ۷۳

فصل دوم - بررسی تحولات سیاسی دوران حکومت آلب ارسلان ۷۵

- آلب ارسلان بزرگترین سلطان سلجوقی ۷۷
- وقایع مهم دوران زمامداری آلب ارسلان دومین پادشاه سلجوقی ۷۸
- ۱- جلوس آلب ارسلان بر سریر پادشاهی و ارسال سفیر به بغداد ۷۸
- ۲- تحکیم روابط سیاسی آلب ارسلان با مقام خلافت ۷۹
- ۳- سقوط عبدالملک کنذری از وزارت ۸۰
- ۴- مدعیان حکومت در عهد آلب ارسلان ۸۳
- الف) موسی ییغو ۸۳
- ب) قتلش ۸۶
- ج) قاورد و فضلویه ۸۷
- ۵- بررسی و روابط سیاسی آلب ارسلان در شرق ۹۰
- الف) امرای محلی و غزنویان ۹۱
- ب) قراخانیان ۹۲
- ۶- بررسی سیاست آلب ارسلان در عراق ۹۳
- ۷- موقعیت شدادیان در زمان حکومت آلب ارسلان ۹۵
- ۸- بررسی نبردهای آلب ارسلان در قلمرو امپراتور روم شرقی ۹۷
- ۹- بررسی وضعیت نیروهای ایران و روم در نبرد ملازگرد ۱۰۳

فصل سوم - بررسی تحولات سیاسی دوران حکومت جلال الدین ملک شاه ۱۰۷

- ملک شاه مقتدرترین سلطان سلجوقی ۱۰۹
- وقایع سیاسی سلطنت سلطان جلال الدین ملک شاه سومین سلطان سلجوقی ۱۱۱
- ۱- جلوس ملک شاه بر سریر پادشاهی و آغاز روابط با خلافت ۱۱۱
- ۲- درگذشت خلیفه القائم و خلافت المقتدی و روند مناسبات ۱۱۲
- ۳- سیاست سلجوقیان در عراق در عهد ملک شاه ۱۱۷
- ۴- سیاست سلجوقیان در عربستان در عهد ملک شاه ۱۱۹
- ۵- شدادیان و شروانشاهیان در عهد ملک شاه ۱۱۹

- ۶- بررسی مجادلات سلجوقیان در قلمرو امپراتوری روم شرقی در عهد ملک شاه ۱۲۱
- ۷- بررسی روابط سیاسی ملک شاه با رقبای خود در مشرق ۱۲۱
- الف) قراخانیان ۱۲۳
- ب) غزنویان ۱۲۶
- ۸- بررسی روابط سیاسی ملک شاه با مدعیان سلطنت ۱۲۷
- الف) قاورد ۱۲۷
- ب) تکش ۱۳۰
- ۹- حسن صباح و دعوت جدید اسماعیلیان ۱۳۱
- ۱۰- نظام الملک و برکناری او از وزارت ۱۳۵

فصل چهارم - بررسی تحولات سیاسی دوران حکومت سلطان برکیارق ۱۴۱

- برکیارق چهارمین و خوش اقبال ترین سلطان سلجوقی ۱۴۳
- ۱- مسأله ولایتعهدی و دوران اغتشاش و ستیز در خاندان سلطنتی پس از مرگ ملک شاه ۱۴۴
- ۲- بررسی وقایع سیاسی دوران زمامداری برکیارق و مدعیان حکومت ۱۴۵
- الف) محمود در معیت ترکن خاتون ۱۴۶
- ب) توتوش ۱۴۷
- ج) تکش ۱۴۹
- د) ارسلان ارغون ۱۵۰
- ه) محمد بن سلیمان بن چغری بیک ۱۵۲
- و) سلطان سنجر ۱۵۳
- ح) یاقوتیان ۱۵۴
- ز) محمد تاپار ۱۵۶
- ۳- بررسی مناسبات سیاسی برکیارق با امرای حکومتی ۱۶۰
- الف) شورش امیر اونور ۱۶۱
- ب) شورش یار قطاش (یاروق تاش) و قودن ۱۶۲
- ۴- بررسی روابط سیاسی برکیارق با دارالخلافه بغداد ۱۶۳
- ۵- بررسی روابط سیاسی برکیارق در عراق ۱۶۶
- ۶- بررسی روابط سیاسی برکیارق در عربستان ۱۶۷
- ۷- بررسی روابط سیاسی برکیارق در شام ۱۶۸
- ۸- حکومت کوتاه مدت جانشین برکیارق، ملک شاه دوم ۱۷۰

فصل پنجم - بررسی تحولات سیاسی دوران حکومت سیاسی سلطان محمد اول ۱۷۳

محمد اول پنجمین و سخت کوش ترین سلطان سلجوقی	۱۷۵
۱- بررسی مناسبات سیاسی سلطان محمد با خاندان سلطنتی	۱۷۶
الف) شورش منگوبرس	۱۷۶
ب) شورش پسر نکش	۱۷۷
۲- بررسی مناسبات سیاسی سلطان محمد با امیران و سرداران	۱۷۸
الف) چاولی سقاوو	۱۷۸
ب) صدقه بن منصور دیسی	۱۸۸
۳- بررسی مناسبات سیاسی سلطان محمد با دارالخلافه بغداد	۱۸۳
۴- بررسی مناسبات سیاسی سلطان محمد در شام و عراق	۱۸۵

فصل ششم - بررسی تحولات سیاسی دوران حکومت سلطان سنجر ۱۸۹

سلطان سنجر و چگونگی استقرار او به مدت طولانی بر سریر سلطنتی سلجوقیان	۱۹۱
۱- بررسی مناسبات سیاسی سلطان سنجر با دارالخلافه بغداد	۱۹۴
۲- بررسی مناسبات سیاسی سلطان سنجر با دولتهای شرق	۱۹۹
الف) خوارزمشاهیان	۱۹۹
ب) قراخانیان	۲۰۶
ج) غزنویان	۲۱۰
د) غوریان	۲۱۵
هـ) قراختایان	۲۱۸
۳- حکومت قراختایان در ماوراءالنهر	۲۲۱
۴- نتایج جنگ قطوان	۲۲۱
و) غزان	۲۲۳
۵- وضعیت سنجر در اسارت و چگونگی فرار او	۲۲۵
۶- اوضاع ایران بعد از اسارت سلطان سنجر	۲۲۶
ضمایم	۲۳۳
کتابنامه	۲۸۷

به نام خداوند هستی

پیشگفتار

حمد و سپاس پروردگار منان را که سرانجام فرصت انجام یک وظیفه خطیر را به اینجانب عطا فرمود تا بتوانم گوشه‌ای از تاریخ پرفراز و نشیب کشور عزیزمان را نگاهی دوباره افکنم، شاید خدمتی برای دانشجویان و پژوهندگان ادوار تاریخی باشد.

تاریخ سلجوقیان دوره‌ای است که از دریای عظیم تحقیقات تاریخی قرون معاصر چندان بهره‌ای نبرده و منابع قدیمی به خاطر کمیاب بودن، اشکالات چاپی، اشتباهات موجود در قرائت اسامی ترکان و تفسیر وقایع مربوط به آنها نمی‌توانند نیاز مورخان جوان را برآورده سازند. کتاب حاضر حاصل چندین سال تحقیق و تتبع در منابع ترکی، فارسی و خارجی بوده امید می‌رود بتواند به برخی از سؤالات پاسخ دهد.

اینجا لازم می‌دانم از همکار فرزانه‌ام سرکار خانم صفری هیکل آبادی که برای تهیه و تدوین این کتاب کمال همراهی و همکاری را داشته‌اند صمیمانه تشکر و سپاسگزاری نمایم. زحمات بی‌دریغ مسئولان محترم کتابخانه‌های دانشگاه آزاد اسلامی واحد شبستر، دانشگاه تبریز، دانشگاه صنعتی سهند، دانشگاه هنرهای اسلامی تبریز و کتابخانه‌های ملی و تربیت تبریز و مدرسه پیش دانشگاهی شهید حامدی فراموش

نشدنی و شایان تقدیر و تشکر است. همفکری و راهنمایی‌های همکاران دانشمند در گروه تاریخ را ارج نهاده امیدوارم تشکرات صمیمانه‌ام را پذیرا باشند. سخن آخر اینکه شایسته است نهایت سپاس و تقدیر خویش را نثار حضور پر مهر مسئولین محترم دانشگاه آزاد اسلامی واحد شبستر که همیشه مشوق و یاور اینجانب بوده‌اند بنمایم. خداوند همه آنها را در انجام کارهای نیک و فرهنگی موفق فرماید.

اکبر بهجت - ۱۳۸۳

مقدمه

در اواخر قرن چهارم هجری قمری شاخه‌ای از اقوام ترک به نام اغزها در دشتهای آسیای میانه بخصوص در منطقه‌ای بین دریاچه آرال و دریای خزر زیست می‌کردند که به دنبال اختلاف سلجوق سرکرده شاخه اغزها با ملک ترک و نیز در پی کسب مراتع وسیع برای احشامشان به سوی مرزهای ایران گسیل شدند. آنها با پذیرفتن دین اسلام وارد قلمرو سامانیان شده و مدتی در بین نواحی نور بخارا و سغد سمرقند اقامت گزیدند. سلطان محمود غزنوی با احساس خطر از جانب این قوم سلجشور که در نزدیکی سرحدات کشورش تجمع کرده بودند و مکرر درخواستهایی را برای استفاده از چراگاههای سرزمین غزنوی به او ارسال می‌کردند، تدابیری را اندیشید و با وجود مخالفت‌های جدی از سوی بزرگان حکومت و مشاورانش با بخشی از انتظارات سلجوقیان موافقت کرد و تا حدودی توانست آنها را مهار کرده و بی‌خطر سازد ولی فرزندش سلطان مسعود با سیاست خشن و سرکوب‌گرانه خویش سلجوقیان را به مقاومت و طرح درخواستهای بیشتر سوق داد که در نهایت منجر به جسورتر شدن و پیدایش فکر تشکیل حکومت در اذهان آنها شد. در سال (۴۳۰ هـ. ق) سلجوقیان با پیروزی در جنگ تمام عیار دندانقان به ریاست طغرل اولین امپراتوری اسلامی را که از سیحون تا مدیترانه و از قفقاز تا یمن گسترش یافته بود، پی افکندند. با زمامداری آلب ارسلان پیروزی

چشمگیری بخصوص در نبرد ملازگرد از آن مسلمانان شدند که ابهت و هیبت سلاطین ایرانی بار دیگر در تاریخ روم شرقی مطرح گردید. در دوران اقتدار ملک شاه با تأسیس نظامیه‌ها، و رواج تقویم جلالی و دیگر آثار علمی و فرهنگی و معماری، عصر کلاسیک تمدن اسلامی بوجود آمد که پایه‌های پیشرفت بسیاری از شاخه‌های فرهنگی و هنری دوره‌های بعدی شد. با مرگ خواجه نظام‌الملک و ملک‌شاه آرامش و امنیت از قلمرو یکپارچه سلجوقیان از بین رفت و صحنه سیاسی ایران به یک میدان جنگ قدرت مدعیان حکومت بخصوص فرزندان ملک شاه نظیر محمود، برکیارق، محمد و سنجر تبدیل شد که در نهایت موجبات ضعف و سقوط حکومت سلجوقی را فراهم کرد.

سلجوقیان از اقوام معدودی بودند که از سروری به سروری رسیدند آنها با اصول اولیه کشورداری، مردم‌داری و دیوانسالاری‌آشنایی داشتند. انتخاب بزرگ مردان ایرانی همچون عمیدالملک کندی و خواجه نظام‌الملک برای سمت وزارت و... دلیل بر این مدعاست. وابسته کردن دولت به دین و اخذ مشروعیت از خلیفه عباسی دلیل دیگری بر روشن بینی این قوم صحرائشین است.

گرچه بعدها خلفای عباسی با تحکیم موقعیت خود در جامعه اسلامی نقش مهم و مؤثری را در ضعیف و افول حکومت سلجوقیان ایفا کردند.